



МОША ПИЈАДЕ О НАРОДНОМ ФРОНТУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Пијадини списи (чланци и говори) вредан су извор не само за проучавање његове личности него и времена у коме је живео.* Живот Пијаде уткан је у историју револуционарног покрета Југославије од 1920, у историју народнослободилачког рата и револуције, изградње „демократске федеративне Југославије“, обнове и индустријализације земље, одбране њене независности и промена друштвених односа на самоуправним основама. На свакој од ових деоница борбе Пијаде се појављује као активни чинилац револуционарног покрета, неуморни прегалац и свестрано ангажована личност. Објављена духовна заоставштина Пијаде — на жалост, непотпуна — открива оштро и аналитичко публицистичко перо, које је знало да реагује брзо и непосредно. Објављени опус му је разноврстан — сведочанство само за себе, које говори како се у једној личности стицао револуционар, политичар, публициста, сликар, песник, зналац марксистичке теорије, полиглота, талентовани законодавац. Изворна вредност сабраних прилога повећава се самим тим што је Пијаде настојао да говори и пише документовано; често је заснивао анализу на документима који оновремено нису били доступни ширем кругу јавности; износио је чињенице које је сазнавао на најужим састанцима партијских тела и државних органа. Некада пише по непосредном задужењу, али најчешће по својој иницијативи, сматрајући писану реч или жустри одговор нераздвојним делом дужности револуционара. Чланци објављивани у „Борби“ сматрани су као официјелан став, директива, упутство за акцију, јер се радило о органу ЦК КПЈ. Ставови у чланцима и говорима руководећих комуниста идентификовани су једно време са генералном партијском и државном линијом.

Пијаде је писао и говорио о најразноврснијим темама: аграрном питању, скупштинском систему, кривичном законодавству, историји Партије, проблему граница нове Југославије, бугарско-југословенским односима, националном питању, самоуправ-

* М. Пијаде, *Изабрани списи*, 1—5, ИСИ, Београд 1966.

љању, великодржавном хегемонизму Стаљина, о НФЈ, улози Синдиката, итд.

Поменимо да је Пијаде о Народном фронту Југославије (НФЈ) говорио 1945, приликом обједињавања земаљских јединствених народноослободилачких фронтова (ЈНОФ) у Народни фронт Југославије, 1948. поводом напада Информбироа на Југославију и 1953. у следству претварања НФЈ у Социјалистички савез радног народа Југославије (ССРНЈ). Несумњиво су ови догађаји од кључног значаја за развој НФЈ. Покушаћемо да изложимо основне идеје М. Пијаде о НФЈ у историјском оквиру времена.¹

I

Уочи Оснивачког конгреса НФЈ (5—7. август 1945) мрежа локалних и земаљских организација ЈНОФ-а прекривала је целу Југославију. Организације ЈНОФ-а створене су у току 1944. у свим југословенским земљама, ако изузмемо Освободилну фронту Словеније, која је од 1941. имала посебан развитак. Оне су носиле целокупни политички живот. Пијаде говори да су организације ЈНОФ-а ухватиле „дубоки корен и у најзабаченијем месту“. До образовања ЈНОФ-а политичко руковођење народноослободилачким покретом остваривало се преко Врховног штаба НОВЈ и АВНОЈ-а, после бихаћке скупштине. Ова тела изражавају политику КПЈ о народноослободилачкој борби као револуционарној страгеји у југословенским условима и историјској ситуацији другог светског рата. АВНОЈ је, с оснивањем, преузео улогу општег политичког руководства народноослободилачке борбе, што је уједно значило да је она достигла ниво који је тражио раздвајање војних од политичких функција, колико год ове биле повезане и испрожимане у револуционарним процесима преко истог руководећег субјекта, истоветне идеолошко-политичке основе, јединственог циља. Но променом карактера АВНОЈ-а у Јајцу, када је овај од „опште партијско политичког тела постао врховно законодавно тело и највиши орган државне власти у Југославији“, народноослободилачки покрет је, према М. Пијаде, остао формално без централног руководећег тела. Образовање општеполитичке организације и одвајање политичких функција од органа народне власти, заправо од државе, извршено је прво на нивоу „савезних

¹ М. Пијаде је питање НФЈ третирао директно или посредно у следећим говорима и чланцима: „Пред југословенским конгресом ЈНОФ-а“, „Мачек даје интервју“, „Пред изборном борбом“, „Реакција се узбуђује“, „Реакција и наша демократија“, „Најзад чуо се глас једног познатог демагога“, „Систем (механизам) народне демократије у Југославији“, „О Пројекту програма Комунистичке партије Југославије“. — М. Пијаде, *Избрани списи*, том I, књ. 4. „Новембарски изболи догађај од највећег значаја“, „Понешто о нашој демократији у вези са изборима“, „Пред новембарске изборе — Тријумф социјалистичке демократије осигуран упркос неким негативним појавама“, „Изборна борба и социјалистичка свест“, „О кандидовању жена за народне посланике“, Исто, том I, књ. 5.

земаља“ стварањем ЈНОФ-а упоредо са конституисањем законодавних тела федералних јединица.

За стварање и рад ЈНОФ-а карактеристично је више моме-ната. При његовом стварању одлучујућу улогу имала је КПЈ. Убрзо по образовању ЈНОФ-а у свим југословенским земљама успостављена је мрежа повезаних локалних организација. Преко ЈНОФ-а КПЈ организује укупни политички живот на ослобођеној територији; политичка и идеолошка платформа ЈНОФ-а је у свим југословенским земљама јединствена; ЈНОФ се ствара и учвршћује у завршној фази рата и у време борбе за међународно признање нове Југославије; својом делатношћу ЈНОФ сужава поље политичког рада остацима грађанских снага, делећи их на питању прихватања програма ЈНОФ-а или супротстављања ЈНОФ-у; у структури ЈНОФ-а нашла су се и нека вођства старих грађанских странака и група која су прихватала програмску платформу организације, посебно у Србији и Хрватској (ХСС, Југословенска републиканска странка, Народна сељачка странка, Савез земљорадника, Самостална демократска странка, Социјал-демократска странка, група „Напред“). Стварање ЈНОФ-а по земљама Југославије одражава њено федеративно уређење. ЈНОФ је стваран постепено, зависно од општинских политичких и војних прилика. Од маја до краја 1944. довршено је стварање ЈНОФ-а у свим „савезним земљама“ Југославије: најпре у Хрватској, а затим у Босни и Херцеговини, Црној Гори, Србији и Македонији.

По М. Пијаде, потреба за повезивањем ЈНОФ-а „савезних земаља“ у јединствену организацију Југославије и стварање централног руководства осетила се још пре завршетка рата. Међу разлозима који су утицали на обједињавање ЈНОФ-а у јединствену, најмасовнију организацију Југославије, Пијаде наводи: предстојеће оживљавање политичког живота, неповољне последице неповезаног рада у ослобођеној земљи, организационо прилагођавање ЈНОФ-а новим задацима, јасно одређивање платформе и програма око кога би се окупиле „све антифашистичке демократске снаге у земљи“. Пијаде је сматрао да је у новој фази развитка, при чему мисли на ослобођење целе Југославије, неопходно „очувати и развити тековине народне борбе“, подразумевајући даљи социјалистички развитак. „... Чврсти фронт, јединствена паланга свих истински демократских, народних, родољубивих елемената“ мора да стане насупрот свим конзервативним снагама („реакцији“ које, по њему, не представљају никакву снагу издвојено од „светске реакције“, али су опасне за „демократски поредак“ у савезу са својим међународним заштитницима.

У радовима М. Пијаде налазе се подаци о непосредним припремама за Оснивачки конгрес НФЈ. Извршни одбор ЈНОФ-а Србије узео је, свакако по налогу Политбироа ЦК КПЈ, мада Пијаде то не каже, иницијативу да се обрати извршним одборима ЈНОФ-а свих „савезних земаља“ с предлогом за одржавање конгреса НФЈ. Видимо да би се задатак конгреса састојао у изради „програматских смерница Фронта за наступајући период“, бли-

жем одређивању унутрашње организације ове „општеполитичке организације“ и избору руководства. Политичке и техничке припреме преузео је на себе „Акциони комитет“ састављен од представника ЈНОФ-а свих „савезних земаља“, који се састао на прву седницу 5. јула 1945. у Београду. Након конституисања „Комитет“ је изабрао и комисије за припрему конгреса и израду материјала. Највећу комисију сачињавали су представници „свих политичких и народних организација“ које су биле окупљене у ЈНОФ-у. Комисија је имала да изради и предложи конгресу „Нацрт идеолошке платформе“ и „акциони програм“.

Усвојени статут Народног фронта Југославије предвидео је могућност испољавања индивидуалности свих странака и група у његовом саставу. Док се предвиђа представништво ових група у највишим органима НФЈ, дотле се на другој страни захтева да све присталице странака буду и чланови месних органа Народног фронта и испуњавају његов програм. Тиме је формално дозвољени плурализам практично био ограничен. Предратне странке су се организационо и политички фактички распале: пре рата и у току рата. Сем малог броја присталица ових странака, у њихове легализоване организације, ван НФЈ, пожуриле су да нађу склониште сарадници непријатеља и снаге антидемократски расположене и противне продубљивању југословенске револуције. Ј. Б. Тито је шефове ових странака називао „генералима без војске“, одричући им карактер „опозиције“. Насупрот овим снагама ресторације стајао је Народни фронт, који је, по М. Пијаде, однео прву велику победу пре самих избора од 11. новембра 1945, тиме што је у активни политички живот увео милионе грађана, пре свега омладинаца, са навршених 18 година старости, жена, војника. Ново бирачко тело двоструко је увећано у поређењу са предратним. Пијаде је на састав бирачких спискова гледао као на политички чин, а не као на „административни посао“, насупрот изборним радњама у Краљевини Југославији. Појаву нових, милионских маса бирача на сцени, 1945, Пијаде је означавао као велику „демократску тековину“, као победу идеје пуне равноправности жена с мушкарцима, и давање признања младој генерацији.

Грађанска „опозиција“ у Југославији подешавала је свој рад у земљи са радом Потсдамске конференције (јул — август 1945), Конференцијом министара иностраних послова великих сила у Лондону и припремама НФЈ за новембарске изборе. Њени представници су оптуживали Југославију пред иностранством због „једнопартијској система“ и примене „фашистичких“ и „тоталитарних метода“. Преко „Демократије“ М. Грол позива „опозицију“ на апстиненцију. За Влатка Мачека „Титов режим“, као „комунистички“, неће успети да постане популаран у Хрватској, јер „сељак не може никад добровољно постати комунист; он жељи да задржи што је стекао“. Мачек у емиграцији очекује сукоб између савезника, као и старе снаге у земљи.

Полемишући с лидерима ове „опозиције“ 1945. Пијаде „копа“ по њиховој прошлости, даљој и недавној, показујући колико

су претензије грађанских политичара на обнову предратног поретка или компромис на основу „поделе власти“ ван реалног тла и лишене моралног основа. Иступе ове „опозиције“ Пијаде означава као „буру у чаши воде“, док спољну акцију у њихов прилог оцењује као „буру у океану реакционарне штампе“. Послератну кампању против Југославије у западној штампи и преко етера Пијаде је упоређивао са сличном акцијом вођеном против СССР-а после првог светског рата.

Захтев за страном помоћи био је и остао *ultima ratio* свих поражених снага у прошлости и савремености. Ослон на иностранство је константа југословенске контрареволуције у току рата и њених остатака после ослобођења. За Пијаде је „болест интернационалног решавања домаћих ствари“ била „типична издајничка болест свих емиграција свих векова“. Меморандум грађанских политичара упућен Конференцији министара иностраних послова у Лондону изазвао је гнушање М. Пијаде као типичан позив за интервенцију странаца у унутрашње послове Југославије. Пијаде је, тим поводом, писао: „А може ли бити тежег и срамнијег злочина против своје отаџбине него позивати стране државе да се мешају у њене унутрашње ствари, тражити од странаца да нам пишу законе и да пошаљу своју полицију да контролише дали су наши избори демократски, да нам наметну владу коју у земљи нико неће осим шаке реакционара који су готови да продаду слободу своје земље за неколико долара као свака проститутка? Једно погано туце стубова бивших диктатура и потписника Тројног пакта, издајница, слугу окупатора и агената Гестапоа траже у меморандумима такво мешање“.

II

Пишући касније (1947) о систему (механизму) „народне демократије“, Пијаде је навео следеће организације које сачињавају тај систем: народне одборе, Синдикате, задруге, омладинске организације (СКОЈ, НОЈ), АФЖ, Народни фронт и КПЈ као „авангарду радничке класе“. Ова „слика“ није била на некој висини оригиналне теоријске мисли. Сам Пијаде прилаз у свом прилогу назива „шемом“, „шематским прилазом“ и „формализмом“. У основи он је полазио од схематске конструкције о „трансмисијама“, „полугама“, „усмеравајућим силама“ које заједно чине „систем диктатуре пролетаријата“, подразумевајући под њима и масовне организације без којих се не може остварити ова диктатура.

Пијаде дефинише Народни фронт као општенародну политичку организацију чије језгро и основно руководство сачињава КПЈ. Из овог одређења извукли бисмо и остале елементе од важности за дефинисање организације Народног фронта: у питању је масовна политичка организација, јединствена организационо и програмски; она је облик савеза радника, сељаштва и интелигенције; представља савез комуниста и ванпартијских маса; преко Народног фронта „трудбеници“ се укључују у управљање јавним

пословима; Народни фронт је политичка основа народне власти и облик контроле рада државних органа од стране политички организираних грађана. Посебну карактеристику Народног фронта представља индивидуално и колективно чланство (Синдиката, АФЖ-а, НОЈ-а). Овакво организационо-политичко решење спречавало је да се Народни фронт претвори у блок разних партија и група. Напредне грађанске групе, уколико су се и налазиле у Народном фронту, нису имале своју организовану партијску (страначку) организацију на „доле“.

За време рада на Пројекту програма КПЈ, уочи Петог конгреса КПЈ, Пијаде се поново срео с питањем Народног фронта, његовог карактера и места у политичком систему. Народни фронт био је посебна мета Ј. В. Стаљина и Информбироа. Југословенски комунисти нападани су што се КПЈ растворила у Народном фронту Југославије, као „беспартијској маси свих класа и слојева“, чак „буржоаских партија“. Из тога је следио типичан стаљинистички закључак да су југословенски комунисти „мењшевички ликвидатори“, који ревидирају бољшевичко схватање партије. Пијаде ставља до знања да се свесно прелазило преко чињенице и „заборављало“ да је КПЈ имала посебну организацију и да је преко ње и појединачно и колективно остваривала руководећу улогу у Народном фронту Југославије. Ј. Б. Тито је на Другом конгресу НФЈ (септембра 1947) нагласио улогу КПЈ као „авангарде радничке класе“, „предводника свих демократских снага. . .“ Народни фронт се нигде у Југославији, сем у Словенији 1941—1943, није развијао као коалиција странака и група. Но фебруара 1943. представници КП Словеније, Сокола и хришћанских социјалиста дали су заједничку Изјаву која у делу о Партији гласи: „Авангардна улога у словеначком ослободилачком покрету припада, с обзиром на њен програм, организациону структуру, стратегију и тактику, Комунистичкој партији Словеније, као авангарди најнапредније словеначке друштвене класе — пролетаријата Словеније. Све три групе утврђују да су Комунистичка партија Словеније и њено руководство и на делу доказали улогу Партије као авангарде правилном политичком линијом и организацијом ослободилачке борбе словеначког народа. Нужна последица свега тога јесте да се Комунистичка партија Словеније — која је изграђена и руковођена организационим и политичким принципима бољшевизма и која као целина и сваком својом организацијом представља авангардно средиште ослободилачке борбе, — шири, развија и утврђује свуда широм словеначке земље и на свим подручјима словеначког јавног живота. . . Остале оснивачке групе Ослободилне фронте не организују самосталне странке или политичке организације. Одговарајући својим националним, политичким и социјалним тежњама, које су у погледу свих основних питања истоветне са тежњама Комунистичке партије Словеније, оне не осећају и не виде никакву потребу посебне сопствене странке или по-

литичке организације“.² Приликом формирања Извршног одбора ХСС-а на слободној територији Хрватске усвојен је 12. октобра 1943. закључак у коме стоји: „...одлучили смо свим својим снагама појачати Народноослободилачку борбу, што се под руководством Комунистичке партије од 1941. године до данас била развила за идеале: слободе народа хрватскога, српскога и словеначког“.

НФЈ није стваран као коалиција пре рата (као што је то био случај у Шпанији и Француској), у рату, нити после ослобођења, слично неким формацијама Народног фронта у земљама тзв. народне демократије (Чехословачка, Пољска). Организација НФ-а никла је у посебним југословенским условима, имајући у виду предратну антифашистичку традицију борбе за Народни фронт слободе, путем груписања радника, сељаштва и напредне интелигенције „одоздо“. На карактер НФ Југославије одлучујуће је утицала стратегија народноослободилачке борбе коју је изградила Комунистичка партија као форму револуционарног рата. Програм КПЈ био је и програм НФЈ. КПЈ је практично преко НФЈ осигуравала широку политичку и демократску платформу државне власти. У време када су стаљинисти нападали КПЈ због „растварања“ она је чврсто држала све командне позиције власти: руководила Народни фронт, остварујући с њим персоналну и функционалну унију, не истичући формално своју руководећу улогу или је не пренаглашавајући. Формално гледано КПЈ није била ни регистрована као странка, на шта је Закон обавезивао грађанске странке и групе. КПЈ је, на крају, створила организацију Народног фронта Југославије.

Пијаде је, подсећајући на Лењинове мисли, истицао да се револуционарност једне партије проверава у њеној „вештини“ да се „стопа“ с најширом масом „трудбеника“. Самим тим, оно што је била револуционарна заслуга југословенских комуниста доживљавало је осуду стаљиниста. У време ове догматске критике чак би се пре могло говорити да је слабило ово „стапање“ комуниста са масама него да је јачало, под утицајем бирократизације друштвено-политичких односа.

За Пијаде је одбрана истине, независности своје земље, самосталности унутрашњег развитака, стваралачке примене марксизма — била у складу с његовим уверењима о Лењиновом интернационализму, преломном значају октобарске револуције и њеног утицаја на „ток свјетске историје“. Код југословенских комуниста није се ни у току сурових ратних година радило о пасивном уверењу у спасоносну улогу са стране, већ пре свега у непоколебљиву снагу својих народа да се ослободе „властитом борбом“. „Знали смо“, каже Пијаде новембра 1943, „и томе смо учили наше народе, да не смију у ропству трпећи чекати, да им неко други донесе слободу на поклон. И ту смо вјеру и самосвјест дубоко усадили нашим народима“ „...И та нова свијест наших

² Ову Изјаву су за КП Словеније потписали: Е. Кардељ, Б. Кидрич и Ф. Лескошек, испред Сокола: Јоже Рус и Франце Лубеј, а за хришћанске социјалисте Едвард Коцбек, Тоне Фајфар и Маријан Брецељ.

народа, то јасно схваћање своје властите борбе, то свјесно изграђивање своје властите судбине, то јасно и ведро гледање у своју будућност, то љубоморно чување тековина своје борбе, то преодгајање народних маса — такођер је дјело Комунистичке партије“.

III

Отпор Југославије Стаљину после прве, дефанзивне фазе, праћен је истраживањем корена друштвеног бића система који под идеолошким плаштом ужожава независност самосталне социјалистичке државе и њеног револуционарног поретка. Југословенски комунисти почели су да преиспитују и властити друштвени систем. Уводи се самоуправљање као негација државне својине, свемоћи државе и срастања државне власти и Партије. Прелазак на самоуправљање, нова улога Савезне народне скупштине, измењени метод рада СКЈ и претварање Народног фронта у ССРНЈ, као политичке основе самоуправног система, актуелизира питање суштине социјалистичке демократије. На Западу су оживеле наде да ће Југославија коначно превазићи „једнопартијски систем“. Самоуправни односи узнемиравали су и властите бирократске снаге да се систем не распадне и завлада „царство анархије“. „Западњачко“ схватање демократије ову није могло друкчије да схвати сем као двостраначку или вишестраначку организацију политичког живота. Чак је и за „западне социјалисте“ „једнопартијност“ била „смртна мана“ југословенског система. Оваквом формалном, једностраном и преживелом схватању југословенског система Пијаде супротставља марксистички поглед. „Социјалистичка свест“, по њему, не проистиче из књига и просвећивања, који су само помоћно средства за њено јачање, већ излази из самих економских темеља друштвене заједнице и одговарајуће друштвене организације и улоге грађанина у њој, из измењене друштвене структуре, из свих облика и масовности учешћа грађана у органима власти и управљања друштвеним пословима“. И даље: „То је свест људи која потиче из њиховог новог друштвеног положаја“. За Пијаде социјалистичка демократија није „свршена ствар“, „готова капа натучена на главу нашег друштва“, већ непрекидни процес стварања претпоставки за слободни развитак. Економска и друштвена основица на којој настаје социјалистичка свест грађана не обезбеђује аутоматски остваривање ове свести, без активног утицаја субјективног фактора, то јест политичке активности СКЈ и организације НФЈ, односно ССРНЈ. Поред све „пријмовности“ свести грађана за социјализам, она се мора „неговати“, „развијати“, „упућивати“; људи се морају „учити социјализму“. На путу развитака социјалистичке демократије Пијаде је видео оне који самоуправљање тумаче као анархију и напуштање сваког усмеравања и руковођења или, супротно томе, друге који су се навикли на бирократске норме заповедања. Пијаде није заборављао ни на категорију оних којима су господарили особине туђе комунисти, пре свега „нездраве личне амбиције

и каријеризам“. Шести конгрес СКЈ истакао је поставку да је главно поље рада комуниста Социјалистички савез радног народа. Повезујући овај начелни став са практичним политичким тренутком, изборима за Савезну народну скупштину, новембра 1953, Пијаде је, ослањајући се на идеје Е. Кардеља, истицао улогу ССРНЈ у политичкој припреми избора, кандидовању у политичким организацијама и на зборовима бирача, буђење политичког интересовања за друштвене послове, развезивање иницијативе, контролу над самоуправним процесом, политичко просвећивање и уздизање жене.

Нови самоуправни курс наишао је на неразумевања и дела комуниста који настављају да мисле у бирократским категоријама или потпадају под утицај „ситнобуржоаске стихије“. На Трећем (ванредном) пленуму СКЈ (јануара 1954) осуђен је рад М. Ђиласа, утицајног члана Политбироа, као антипартијски, а његови погледи као ревизија основних марксистичких поставки на којима се темељи рад СКЈ. У низу чланака у органу ЦК КПЈ „Борба“ и у часопису „Нова мисао“ Ђилас је иступао с гледиштем о превазиђеној улози Партије, бирократској кисти и дегенерисаном моралу руководећих кадрова. Ђилас је посебно на нишан узео „окамењене мозгове“, „бирократизоване главаре“, ригидни партијски централизам обузет свим и свачим — „од морала до филателије“. За њега су „професионални револуционари“ одиграли своју улогу и постали сметња демократском развоју. Обезбеђење истинског поретка демократије Ђилас је видео у борби — „на тлу социјализма“ — између „конзервативно социјалистичких“ и „прогресивно социјалистичких“ снага, што је практично значило разбијање јединства Партије, „двостраначки систем“, плурализам мишљења. На Пленуму су Ђиласове тезе о дегенерацији руководећих комуниста означене као „памфлетистичке“. Према оцени Пленума, Ђилас се удаљио од научног социјализма, изгубио веру у историјску улогу и стваралаштво радничке класе и претворио у ревизионисту Бернштајновог типа. Развијајући „антибирократске“ и „демократске“ идеје Ђилас је губио из вида југословенску револуцију, радничку класу и самоуправљање. Е. Кардељ је Ђиласове идеје узео као пледоаје за рестаурацију буржоаског друштва. По Титовој оцени, Ђиласове тезе водиле су „анархији“ и „страховитој неизвјесности“.

Б. Петрановић